

УДК 378:37.091.12.011.3-051]:174.023.36

Євтух М. Б.*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Стаття містить інформацію з актуальної проблеми формування професійної культури майбутнього вчителя нової національної школи. Зазначено, що сьогодні спостерігається низький рівень педагогічної професійної культури значної частини вчителів, яка поєднує в собі рівень загального й професійного розвитку вчителя. Досвід підготовки вчительських кадрів свідчить, що рівень професійної культури є виразним показником готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності в національній школі України. Рівень педагогічної культури, яка виступає вищою формою професійної спрямованості особистості, є показником готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності в новій національній школі. Формування педагогічної культури має здійснюватися з урахуванням вимог особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до освітнього процесу.

Наголошено, що педагогічну культуру доцільно розглядати на 3-х рівнях: як культуру взаємовідносин держави й освіти; як показник рівня розвитку культури на регіональному рівні; як культуру конкретного фахівця в галузі освіти. Виокремлено низку характеристик педагогічної культури, які умовно складають три групи: загальнолюдські, професійні, моральні якості. Однією зі складових педагогічної культури окреслено прагнення до самовдосконалення й самоосвіта вчителя.

Окреслено основні фактори, що обумовлюють об'єктивну потребу в удосконаленні змістовного компонента педагогічної культури майбутнього вчителя національної школи в умовах сучасного закладу вищої освіти, та низку труднощів у практичному розв'язанні проблеми формування педагогічної культури майбутніх учителів національної школи, зумовлені факторами об'єктивного характеру. Також наголошено на системі умов та засобів, що забезпечують ефективність формування педагогічної культури майбутніх вчителів.

Акцентовано увагу, що високий рівень педагогічної культури є фундаментом становлення Нової української школи, метою якої визначено виховання інноватора й громадянина, який уміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини.

Ключові слова: загальна культура, педагогічна культура, професійна культура, професійний розвиток, учитель, національна школа

Актуальність проблеми, яка розглядається, впливає з програмних документів концептуального характеру щодо розвитку національної школи України. Як не парадоксально, але ми вимушені сьогодні відзначити низький рівень педагогічної професійної культури значної частини вчителів, яка поєднує в собі рівень загального й професійного розвитку вчителя, тому в умовах відродження національної школи, реформування системи освіти проблема формування професійної культури особливої гостроти. А сама її сутність збагачується новим змістом, новими формами і методами в навчально-виховному (освітньому) процесі.

Багатий досвід підготовки вчительських кадрів свідчить, що рівень професійної культури є виразним показником готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності в національній школі України.

Професійна культура взаємопов'язана з усіма компонентами особистісної культури, насамперед, з моральною, правовою, гендерною, розумовою, естетичною тощо. На їхній розвиток впливає весь комплекс соціальних, економічних, педагогічних чинників. Професійна культура нерозривно пов'язана із загальним рівнем культури особистості. Зокрема, професійна культура педагога – це поєднання компетентності та професіоналізму в певній галузі знань з власне педагогічною культурою особистості, що сприяє не лише трансляції знань, а й створенню гуманного розвивального середовища в освітньому процесі (за І. Зарецькою). Педагогічну культуру доцільно розглядати на 3-х рівнях: як культуру взаємовідносин держави й освіти; як показник

*© Євтух М. Б.

рівня розвитку культури на регіональному рівні; як культуру конкретного фахівця в галузі освіти. У світлі ідей гуманізму провідними характеристиками професійної культури педагога стають гуманістична педагогічна позиція вчителя стосовно дітей та його здатність бути вихователем; психолого-педагогічна компетентність і розвинене педагогічне мислення, а також освіченість у галузі конкретної дисципліни й володіння педагогічними технологіями, культура професійної поведінки (цінності, здатність до рефлексії, саморегуляція власної діяльності), культура педагогічного спілкування, інформаційна культура [4, с. 724–725].

М. Ярмаченко зазначав, що під педагогічною культурою необхідно розуміти «інтегративну сукупність фізичних, інтелектуальних, загальнокультурних і моральних якостей, професійних і умінь, необхідних для успішної навчальної та виховної роботи з дітьми» [10, с. 7]. Відповідно педагогічна культура включає низку характеристик, які умовно складають три групи: 1) загальнолюдські якості (добре здоров'я, інтелектуальний розвиток, відповідна мова / мовлення, комунікативність, урівноваженість, загальна культура); 2) професійні якості (любов до дітей, професійна компетентність, знання історії і теорії педагогіки, основ психології, методичні вміння, що передбачають володіння педагогічною технікою, знайомство з досягненнями педагогічної науки і практики, уміння застосовувати здобуте в практичній діяльності, тактовність, творчий настрій, прагнення до самовдосконалення, доцільної самоосвіти); 3) моральні якості (духовність, доброзичливість, людяність, чесність і правдивість, організованість і відповідальність). Однією зі складових частин педагогічної культури є прагнення до самовдосконалення і самоосвіта вчителя.

Розглянемо процес формування професійної культури майбутнього вчителя більш детально.

Практика формування педагогічної культури майбутніх учителів нової школи засвідчує, що ця проблема є міждисциплінарною (перетин загальнонаукових, соціально-філософських, соціокультурних і морально-естетичних процесів), що й визначає вимоги до культури майбутнього вчителя. Рушійною силою процесу формування педагогічної культури є потреби студентів у професійній педагогічній діяльності.

Зміст професійної культури вчителя включає культуру мислення і праці, культуру спілкування і мовлення. Культура педагогічного мислення базується на теоретичному осмисленні педагогічної діяльності, усвідомленні закономірностей, принципів педагогічного процесу, передбаченні й прогнозуванні результатів професійної діяльності. Культура педагогічної праці – це високий рівень володіння професійними вміннями і навичками, здатність до педагогічної творчості. Культура професійного спілкування включає знання норм взаємовідносин «учитель – учень», «учитель – батьки», «учитель – колеги». Керуючись цими нормами, учитель спирається на своє емоційне сприймання, увагу, волю, характер, що значною мірою відображається на формі спілкування. Культура мовлення вчителя тісно пов'язана з культурою спілкування. Слово вчителя – найтонший інструмент впливу на дитину, головний засіб педагогічної діяльності, саме тому до його мовлення ставлять особливі вимоги: воно повинно бути логічним, правильним з точки зору фонетики і граматики, виразним, багатим за словниковим запасом тощо. Процес формування професійної культури майбутнього вчителя наповнюється новим змістом, стає якісно іншим [9, с. 303].

Справжня школа починається з вчителя, адже підготувати нового вчителя означає «наполовину створити нову школу» [3, с. 88]. Підготовка майбутніх учителів у закладах вищої освіти має базуватись, на нашу думку, на засадах народознавства, народної педагогіки й етнопсихології, оскільки вчитель не може керуватися старими принципами, методами й засобами. Без народознавчої основи, педагогічного досвіду народу діяльність учителя приречена (і це доведено практикою) на невдачу.

Провідну роль у підготовці майбутнього вчителя, зауважує Л. Хомич, відіграють професійно-педагогічна культура й індивідуально-психологічні знання, що сприяють загальнокультурному розвитку особистості [9, с. 302]. Загальнокультурний рівень особистості вчителя залежить від таких чинників: мистецької культури, що формується в процесі ознайомлення з різними видами мистецтв у суспільному житті; соціально-психологічної культури як форми і процесу організації своєї життєдіяльності на побутовому рівні; інтелектуальної культури, яка формується в процесі навчальної діяльності в педагогічному закладі і забезпечує розвиток мислення й мовлення, навичок спілкування, організації наукових досліджень тощо; професійної культури як уміння творчо організовувати цілісний навчально-виховний / освітній процес. Формування загальної і професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя відбувається цілісно, нерозривно [там само].

Рівень педагогічної культури вчителя поєднує рівень загального та професійного розвитку вчителя [3, с. 89], про це зазначав В. Демчук ще на початку 90-х років ХХ століття, тому в умовах відродження національної школи проблема формування педагогічної культури вчителя набуває особливої гостроти. А в контексті становлення Нової української школи – конкретно вчителя початкової школи.

Досвід підготовки вчительських кадрів свідчить, що рівень педагогічної культури, яка виступає вищою формою професійної спрямованості особистості, є показником готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності в новій національній школі. Компонентами педагогічної культури виокремлено політичну зрілість (в аспекті нового мислення), наукову ерудицію, культуру мови, культуру спілкування, професійну етику, педагогічну майстерність, прагнення до самовдосконалення, духовність тощо. Ми дотримуємося позиції В. Демчука, що педагогічна культура вчителя національної школи - не лише умова, без якої немає педагогічної майстерності, а й фундамент, необхідна її передумова [3, с. 89].

Коротко окреслимо основні фактори, що обумовлюють об'єктивну потребу в удосконаленні змістовного компонента педагогічної культури майбутнього вчителя національної школи в умовах сучасного закладу вищої освіти:

- застарілість окремих педагогічних постулатів, які є неприйнятними для ефективної діяльності в сучасних закладах освіти й мають поступитися новому мисленню;
- потреба перегляду системи цінностей і пріоритетів у змісті освіти, у ліквідації стереотипів, «знятті ярликів і розвінчанні стереотипів»;
- побудова навчання за принципом диференціації потребує високої діагностико-педагогічної підготовки майбутнього вчителя;
- переорієнтація освітньо-виховних завдань у бік дотримання загальнолюдських цінностей потребує від учителів оволодіння новими засобами педагогічного впливу;
- співпраця учителів з батьками, її організація на принципово новій основі зумовлює потребу в забезпеченні необхідної підготовки відповідної співпраці майбутніх вчителів, особливо початкової школи;
- постійна зміна змісту освіти вимагає високого рівня сформованої педагогічної і психологічної готовності до систематичного оновлення й розширення комплексу фахових предметних знань і компетентностей.

Потреба в удосконаленні педагогічної культури майбутніх учителів національної школи зумовлюється й новими підходами до атестації педагогічних кадрів. Формування педагогічної культури має здійснюватися з урахуванням вимог особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до освітнього процесу. Високий рівень педагогічної культури є фундаментом становлення Нової української школи, метою якої визначено виховання інноватора й громадянина, який уміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини [7].

Важливим професійним завданням сучасного вчителя, зумовленим новітніми освітніми потребами, О. Боровик визначає забезпечення особистісно і ціннісноорієнтованого простору для формування національносвідомої, духовнобагатої, конкурентноспроможної особистості, здатної до реалізації соціокультурної спадщини, соціальної адаптації в нових історичних умовах. Такі вимоги змінюють усталені уявлення щодо сутності професійної підготовки фахівця; змісту, темпи професіоналізації вчителя; мету, умови й кінцевий результат його професійної діяльності [2, с. 193]. Професійний розвиток учителя характеризується етапами, що поділяються на періоди, у яких виокремлюють фази, зазначає дослідниця. У сукупності утворюється цілісний цикл професійного та індивідуально-особистісного зростання вчителя. Кожен період вирізняється за мірою самореалізації вчителя, рівнем розвитку його рефлексії, творчого мислення, здатності до саморозвитку та іншими показниками, які співпадають за змістом з показниками педагогічної майстерності, і все більше набувають психотехнологічної форми, стають більш уживаними у визначенні стану професійного розвитку педагога. Закономірності особистісно-професійного розвитку необхідно враховувати в розв'язанні суперечностей між традиційним підходом до становлення вчителя в професійній діяльності і сучасними вимогами соціального замовлення на особистість вчителя; в управлінні професійним розвитком педагога, у визначенні завдань науково-методичної роботи навчальних закладів, що є свідченням тісного взаємозв'язку професійного розвитку особистості з розвитком його педагогічної майстерності [там само, с. 196–197].

Виокремлюють низку труднощів у практичному розв'язанні проблеми формування педагогічної культури майбутніх учителів національної школи, зумовлені факторами об'єктивного характеру:

- низька професійна орієнтованість на педагогічну діяльність;
- обмеженість педагогічності здібностей;
- негативна професійна позиція;
- низька самовимогливість, самоорганізованість і відповідальність;
- низька культура професійного самовдосконалення;
- незнання та нерозуміння національної (етно) педагогіки.

Серед чинників, що унеможливають національну руйнацію і деградацію, М. Степаненко виокремлює формування громадянських цінностей і переконань, громадянське зростання суспільства як основи соціальної стабільності на етнокультурному тлі. Пріоритетність етнокультурного підходу полягає в тому, що етнокультура розглядається в органічному зв'язку історичного розвитку народу, його ментальності, національного характеру, самосвідомості й вважається одним із визначальних засобів формування етноособистості; особистість здатна успішно долучатись до пізнання світової культури, загальнолюдських цінностей після того, як опанує свою національну культуру [8, с. 149].

«Професійна невпевненість щодо здійснення конкретних професійних дій і функцій, можливостей розв'язання реальних професійних проблем і завдань, – зазначає В. Лозовецька, – є основною перешкодою особистості в її професійній самореалізації». Існує також проблема професійної готовності до системного оволодіння додатковими компетентностями в різних галузях діяльності, пошуку індивідуальних шляхів розвитку власного професіоналізму [6, с. 199].

Проблема розвитку загальної й професійної культури майбутнього вчителя національної школи – проблема формування особистості вчителя як носія загальнолюдських, особистісних / особистих, громадських / громадянських та професійних цінностей [3, с. 92], що визначають зміст загальної культури. Зазначене формує низку професійних якостей, зокрема гуманістичну спрямованість, педагогічні здібності, педагогічну техніку тощо.

Ефективність формування педагогічної культури майбутніх учителів забезпечується системою умов та засобів, серед яких такі:

- комплексна організація діяльності студентів;
- узаємозв'язок змісту, форм і методів;
- творче спілкування;
- кваліфіковане керівництво тощо.

Імпонує тлумачення професійної культури, окреслене Г. Баллом в контексті «модусів культури» професійних спільнот, яке є ширшим порівняно із культурою професійної праці, оскільки «охоплює й низку якостей, передусім моральних, що їх гідні представники відповідних професій виявляють і за межами виконання своїх трудових функцій» [1, с. 57]. Невід'ємною складовою культури професійної праці (і, відповідно, професійної культури) як набутку особи Г. Балл визначає її професійну компетентність, достатня для успішного розв'язання кола трудових завдань, яке відповідає поточним і передбачуваним на найближче майбутнє посадовим обов'язкам працівника [там само].

Визначено, що професійна культура передбачає творче здійснення праці, забезпечуючи володіння стратегіями творчої діяльності; володіння не лише зафіксованими в посібниках і довідниках, а й неформалізованими, трансльованими в спілкуванні професіоналів особистісними знаннями; розвиненість професійної інтуїції. Професійна культура особистості передбачає, і ми поділяємо цю думку, розвиненість професійно значущих компонентів мотивації та самосвідомості на рівні, який засвідчує оволодіння духовністю професіонала (провідні цінності / провідний нормативний зміст; внутрішня свобода особистості; причетність до додаткових смислів тощо) [1, с. 58–59].

Основу професійної педагогіки майбутніх учителів, формування їхньої педагогічної культури становлять психолого-педагогічні дисципліни, тому нагальною проблемою є оновлення їхнього змісту, глибоке вивчення національних особливостей системи виховання і навчання (освіти) в Україні, що ґрунтується на народних традиціях, народній педагогічній спадщині [5, с. 332]. Якщо ми прагнемо досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації, то не можливо уявити собі вчителя майбутнього, учителя нової національної школи, не знайомого з досягненнями світової цивілізації, з надбаннями української педагогічної думки. Пошук оптимальних шляхів формування особистості такого вчителя може бути здійснений у подальших наукових розвідках.

Література:

1. Балл Г. Категорія культури у дослідженні професійної діяльності. *Я-концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості: збірник наукових праць*. Київ, 2014. С. 55–62.
2. Боровик О. Удосконалення педагогічної майстерності як пріоритетний напрям професійного розвитку вчителя. *Я-концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості: збірник наукових праць*. Київ, 2014. С. 192–198.
3. Демчук В. С. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя в умовах становлення національної школи. *Формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки майбутнього вчителя: збірник наукових праць*. Київ, 1992. С. 88–95.
4. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Євтух М. Пріоритети професійної підготовки вчителя в системі університетської освіти. *Я-концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості: збірник наукових праць*. Київ, 2014. С. 332–341.
6. Лозовецька В. Психолого-педагогічні аспекти професійного розвитку особистості в сучасних умовах професійної діяльності. *Я-концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості: збірник наукових праць*. Київ, 2014. С. 199–205.

7. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
8. Степаненко М. Українознавча концепція Георгія Філіпчука: національна освіта в умовах глобалізаційних соціокультурних впливів. *Освітній україноцентризм Георгія Філіпчука: збірник наукових праць*. Київ, 2016. С. 148–154.
9. Хомич Л. Культурологічний підхід – методологічна основа професійного розвитку майбутнього вчителя. *Освітній україноцентризм Георгія Філіпчука: збірник наукових праць*. Київ, 2016. С. 298–304.
10. Ярмаченко М. Педагогічна культура вчителя та шляхи її підвищення. *Педагогічна газета*. 1999. № 11 (65), листопад. С. 7.

Yevtikh M. B.

FUTURE TEACHER'S PROFESSIONAL CULTURE FORMATION

The article provides information on the current problem of the future new national school teacher's professional culture formation. It is noted that today there is a low level of pedagogical professional culture formation of a large part of teachers, which combines the level of their general and professional development. The experience of training teachers shows that the level of professional culture is a significant indicator of future teacher's readiness for professional activity in the national school of Ukraine. The level of pedagogical culture, which is the highest form of individual's professional orientation, is an indicator of the future teacher's readiness for professional activity in the new national school.

It is noted that pedagogical culture is to be considered at 3 levels: as a culture of relations between state and education; as an indicator of cultural development level at the regional level; as a culture of a particular expert of education. A number of characteristics of pedagogical culture have been outlined, they are as follows: universal human qualities; professional qualities; moral qualities. One of the components of pedagogical culture is a teacher's desire for self-improvement and self-education.

The main factors determining an objective need to improve the content of the future national school teacher's pedagogical culture in the context of the modern institution of higher education, and a number of difficulties in the practical solution of the problem of the future national school teacher's pedagogical culture formation determined by objective factors have been distinguished. It is also mentioned about the system of conditions and means ensuring teachers' effective pedagogical culture formation.

It is emphasized that the high level of pedagogical culture is the foundation of the New Ukrainian School formation, the purpose of which is to educate an innovator and a citizen who is able to make responsible decisions and adheres to the human rights.

Key words: general culture, pedagogical culture, professional culture, professional development, teacher, national school.

Дата надходження статті: «29» червня 2019 р.

УДК 378.016:811.111

Задорожна І. П.*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано основні проблеми (невисокий рівень мотивації вивчення іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей; обмежений період вивчення ними іноземної мови; різний рівень володіння першокурсниками іношомовною комунікативною компетентністю; незначна кількість аудиторних годин, яка зумовлює важливість належної організації самостійної роботи; обмеженість з окремих спеціальностей якісних підручників та посібників; нерозробленість конкретних вимог до рівня володіння другою іноземною мовою

*© Задорожна І. П.